

Rend a romokban

Végtelen! Végtelenség!

Milyen üde, rejtélyes és milyen lúdbőröztető fogalmak voltak ezek a szavak valamikor! A fölfoghatatlan mindenség nagyobbik és ismertebb részét jelentették. A semmibe futó utakat, a csillaghullások nagy rétteit, ahol a baktató nyulak helyett a Szaturnusz, a Göncölszekér és az Esthajnalszillag futkorász körbe-körbe.

Többnyire tudósok, filozófusok és a költők használták a végtelenség nagy sodrású szavait, miközben lúdbőrös lett tőlük a testük is.

Sajnos, mára a végtelenség fogalma is megkopott, mint az előregedett falvak végén korhadó Krisztus-szobor.

Mintha volna is meg nem is!

Tíz éve Ürömmön ébredek föl, és ahelyett hogy végigfuttatnám szemem a Nagykevély gyűrődésein, ösztönösen máris fölkattintom a televíziót, s mit látok, barátom? A Himalája elmosódó hegycsúcsait. Magát a végtelenséget. De nincs bennem semmiféle megrendülés! Annyit érzek csupán, hogy mindegyik szikla boldogan menne tovább a végtelenség felé: egy másik tájba, egy másik időbe.

* * *

Ma már alig beszélgetünk egymással. Ezzel szemben mindenki beszél hozzánk. A tévé képernyőjéről, a rádióból, a néma újságokból is. És mivel mi sose szólhatunk közbe, arra kellett rádöbennünk, hogy észrevétlenül a beszéd kirekesztetteivé válunk. Így aztán a nap huszonnégy órájából legalább öt-hat órán át filozófusok oktatnak minket. Ma már ott tartunk, hogy a múltunkról és a jövőnkéről is mások beszélnek. Kissé csalánosabban fogalmazva: „szakértők” és tolmácsok nélkül ma már élni se tudnánk. Lassan-lassan a szerelmi életünkbe is tolmácsokra szorulunk.

* * *

Aki ma bizonyos akar lenni a dolgában és társadalmi helyzetében, az szorgalmasan lop, vagy nem csinál semmit.

* * *

Azt vallja egyik-másik filozófus, hogy a szabadság a legnagyobb fegyelmező erő. Jó, rendben van, hiszek nekik. Már csak azt szeretném tudni, hol a fenében ténfereg ma is?

* * *

Rend a romokban. Ez a címe Illyés Gyula egyik 1937-ben megjelent verseskötetének. Nagy feszültségű, sűrű mondat ez, mintha az égből pottyant volna alá. Elolvasom újra a címlapon, s azt érzem, hogy én ismerem ezt a szigorú könyvet szóról szóra. Egyszeres mű! Az írók gyakrabban is írhatnának ilyen egymondatos könyveket.

* * *

Bármilyen furcsán hangzik is: a valóság azért szellemi természetű, mert létre kell hozni. Meg kell gyúrni, keleszteni, sózni, paprikázni, sőt beszélni is kell róla, mert enélkül néma marad.

* * *

A jelen idő semmivel sem cserélhető föl. Mert ha holnapra halasztanánk, épp a jövőnkéről mondanánk le miatta.

* * *

Néha – megnyugtatóul – azt ismételtetjük magunkról, hogy jó eszű, tehetséges nemzet vagyunk. De azt már nem tesszük hozzá, hogy nemigen tudunk mit kezdeni a tehetségünkkel.

* * *

A magyarság történelmi viszonyai között a józanság már-már hősi állapotnak számít. Az összekuszálódott társadalmi viszonyaink között roppant türelemmel és merész logikával tudunk csak utat törni magunknak. Ezért írja le Illyés fiatalon, hogy a gordiuszi csomót nem Nagy Sándor kardjával kell átvágni, hanem kínlódó ujjakkal kibogozni.

Ez az önvallomás árnyékolta be Illyést élete végéig: íme a megalkuvó, a tébláboló, a ravasz költő, aki akkor gyűjt csak gyufát a forradalomnak, amikor már a vízzel töltött vödör ott áll a lábszára mellett, hogy kéznél legyen a lángok elfojtására.

Aki elfogadja ezt a torzképet Illyésről, magát csapja be és vezeti félre. A gordiuszi csomót nagy türelemmel ki kell bogozni.

Ez is a százszor hangoztatott kétkulacsosság volna? Szerintem inkább a kettős lélek természete.

* * *

Ez a kettős lélek abban mutatkozik meg legpörébben, hogy a fiatal író pályakezdésekor Babits oldaláról indul, de hamarosan fölzárkózik Németh László mellé is.

Lehet, hogy a valóság kétkulacsos, és nem pedig Illyés?

* * *

Ha már Illyés térfelére tévedtem, ide kell írnom egyik legemlékezetesebb mondatát: *Anyai nagyanyám lángelme volt.* Egy szegény parasztasszony lángelme? Olyan mondat ez, amellyel minden történelmi rangsort megingatott, és mámoros szívvel követeli az egyenjogúságot.

* * *

Sok kitűnő elménk ellen többnyire az volt a tömeg kifogása, hogy zavart kelt. Mi másat kelthetne előszörre egy eredeti gondolkodó?

* * *

Évekkel ezelőtt egyetemisták körében beszélgettünk a költészetről és a filozófiáról. Ilyesmit még nem éltem át. A fiatalok is és magam is megrészegettünk a témától. Mintha úrhajóval szakadtunk volna el a Földtől. Egyszer csak azt kér-di tőlem egy József Attila-arcú fiú, tudok-e válaszolni arra a kérdésre, hogy „Miért van *valami* ezen a földön a *semmi* helyett?”

Elképedtem. Zavaromban elkezdtem rostálni a homokot, de a szitába csak néhány kavicsot találtam. József Attila segített ki az *Óda* című versével. Az *Óda* – makogtam – nem létezett József Attiláig. S továbbra se létezhett volna, ha nem lett volna rá szüksége József Attilának. De volt! A semmi helyét ez a vers foglalta el. A semmi helyét a test hiánya és a mindenség hiánya szintén.

*A pillanatok zörögve elvonulnak,
de te némán ülsz fülemben.
Csillagok gyúlnak és leburnak,
de te megálltál szememben.
Ízed, miként a barlangban a csend,
számban kibűlve leng
s a vizes poháron kezed,
rajta a finom érzet,
föl-földereng.*

József Attila egész költészetében ez a vers ábrázolja a legtisztábban, hogy a semmi helyett hogyan foglalja el a valami az ürességet. Nem véletlen, hogy az egész vers egyidejűleg a természetben, a testben és a világmindenségben bolyong, formálódik, keresi saját jövőjét:

*Milyen magas e hajnali ég!
Seregek csillognak érceiben.
Bántja szemem a nagy fényesség.
El vagyok veszve, azt hiszem.
Hallom, a mint fölöttem csattog,
ver a szívem.*

Ennél költőibb választ nemigen találhat az ember a semmi és a valami viszonyára. A vers az 1934-es esztendőig nem létezett. De azóta van, és a világ végéig létezni fog.

* * *

Nyolcvan év? Igaz lehet ez?

Amikor az Akadémia nagytermében többen is úgy emlegették ezt a telített időt, mintha nekem is közöm lett volna hozzá, teljesen összezavarodtam. Először arra gondoltam, hogy a remek szónokok valaki mással tévesztettek össze engem. Valakivel, akit csak úgy homályosan ismerek. Ha hiteles gondolataik s baráti valómásaik után nem jönnek oda hozzám egy kézszorításra, el sem hiszem, hogy engem emlegettek.

Mire ébredtem rá azon a napon? Arra, hogy az elmúlt nyolc évtized alatt nem a lendületes és szikrázó élet forratagában élhettem, hanem a dac, az ellenállás, az elkeseredés ponyvasátorában, ahol többnyire csak az elégiák vettek körül, nem a küzdelem férfiasága. Azért segítettem mindenkinek, hogy magamon segíthessek.

Ideje lenne megfejteti ezt a szerencsétlen boldogságot.

* * *

Márai Sándor 1943–44-es *Naplójában* rideg fölénnyel támadja meg Illyés Gyula Petőfi-könyvét. Azt írja róla, hogy a huszonhat évet élt költő minden szerepében hiú, becsvágyó, öntelt férfi volt. Költőként és forradalmárként egyaránt. „Beteges gőgje, türelmetlen hiúsága, rossz modora, nyegle és hányaveti türelmetlensége, féktelen önbecsülése: mindez valóság, akárhogy mentegeti is Illyés.”

Márai tovább gurítja a lángok közt áttüzesedett követ: „A korabeli társadalom jogosan érezte a lángészben, a világirodalom egyik legnagyobb költőjében a hiú, a gyöngö, beteg lelkű és veszedelmesen önző embert. Ezek a nagy önzők természetesen vérpadra is lépnek, ha így megvédhetik hiúságukat... ezt tette, akarva-akaratlan, Petőfi is, aki mint minden krakéler igazában gyáva ember volt.”

Márainak még ennyi késszúrás sem elég. Száraz tárgyilagossággal megemlíti, hogy a *Pusztai télen*, a *Tündérvilág* és a *Szeptember végén* című verseket, egyszóval mindent, ami nem vérre megy, csak azt fogadja el, de nyers mondanivalójához hozzászórja még, hogy a Laborfalvy Róza karjai közé hulló Jókai miatt Petőfi-ben föllobban a féltékenység is, amelyben sok az öntudatlan, lappangó homosze-
xuális elem is.

Ha nem küzdenék magam is az írói szabadságért, Márainak ezt a könyvét azonnal sarokba vágnám, de így csak rosszkedvűen teszem le, s arra gondolok csupán, hogy a múlt században föltörő ösztönvilág freudi túlzásai fröccsenhettek ki belőle. Vagy inkább az Illyést súroló féltékenység, harag?

* * *

Egy aprónyi történet Illyésről.

Az 1951-es évek legelején, amikor még lengő nádszál se voltam, a fővárosban én is tagja lettem a Fiatal Írók Csoportjának. Rendszeresen eljártam az összejöveteleinkre. Mindnyájunkból afféle szocialista növendéket próbáltak kifaragni, mi pedig hagytuk magunkat.

Egyszer azt találta ki valamelyik idősebb „pályatárs”, hogy nagyon hasznos volna, ha országszerte közismert írók pályolgatnák a legtehetségesebb fiatalokat. A tipródó pingvineket. A javaslatot nagy taps kíséretében fogadta el a felnőttek írószövetsége.

És eljött az idő, amikor lehetett tanítványokat választani.

Mi, *érdekeltek*, lámpalázás állapotban vártuk a *Mestereinket*. Jött Aczél Tamás, Földeák János, Zelk Zoltán, Kuczka Péter, Benjámín László. Illyés tíz-tizenöt perccel később jött be a terembe. Láttam már többször is őt, de még soha nem beszéltem vele. Úgy se, hogy körülfogtuk volna néhányan. Szóval Illyés bejön, és rám mutat:

– Én őt választom! – mondja, és megkérdezi a nevemet. – Hívj föl a jövő héten, és megbeszélünk egy találkozót. Az Írószövetségben megmondják a telefonomat.

Büszke is voltam, és villámsújtott is. Illyés jött és győzött. Aczél Tamás véleménye szerint Illyés „pofára” választott. S később magától Illyéstől tudtam meg, hogy valóban ez történt: ferde szemű voltam és fekete. Egyszóval Ázsiából érkeztem én is, mint a lánya, Ika. A rokonszenv innen eredhetett. A játékosságból s nem a kommunista íróképzésből.

Két-három évig nem is igen láttuk egymást. Ha jól emlékszem, 1955-ben voltunk újra együtt, méghozzá a lakásán. Fodor Andrásra, Tornaira, Gyurkó Lászlóra és Kamondi Lacira emlékszem csupán. Illyés maga akart találkozni velünk, hogy közelebről is megismerhessen minket.

Búcsúzás előtt annyit mondott:

– Köszönöm, hogy megismerhettelek benneteket. Búcsúzásul azt ajánlom, hogy ne magázzatok többé engem.

– Szervusz András, szervusz József – köszönt el sorban a harmincadik évük felé tartó barátaimtól. Én maradtam utoljára.

– Vizontlátásra, Gyula bácsi – mondtam zavartan és rekedten.

– Mi ez? – hökkent meg váratlanul. – Talán nem vagyok méltó a tegeződésre? Jelöltessem magam pápának?

– Nem, Gyula bácsi, nem!

– Hát akkor?

– Nálunk, otthon Zámolyon, ez nem szokás!

Illyés végignézett rajtam: a fejem búbjától a cipőmig, és azt mondta:

– Nálunk se.

Megszorította a karomat, s éreztem, hogy átfutott a testén valami, ami csak néha történik meg az emberrel.

Aki nincs ellenünk...

Ha néha-néha eszembe jutnak az utolsó ötven év félresikerült hazug és kongó politikai szólamai, a sok közül én Kádár János „atyánk” egyik, 1956 utáni lángelméjű csacsiságát tartom a legravaszabbnak.

Mondata így hangzik: *Aki nincs ellenünk, az velünk van!*

Első hallásra meglepődik az ember. Szelíd, bibliai nagyvonalúság árad belőle. Sőt, még a mondat zökkenője is krisztusi vagy Pál apostoli hagyomány. Aki például reszketett a diktatúrától, a lépéseit figyelő párdúc tekintetektől, a besúgóktól, a vörös zászlók csattogásától, mohón kapaszkodik bele hasonló kijelentésekbe. Reménykedik, hogy jobb világ lesz, hogy szelídebben csukódnak be az ajtók, s ha megszólal a kapucsengő, csakis a postás hozhatja a napilapokat és a leveleket.

Igen, igen. De mikor állt elő Kádár János ezzel a történelmi megnyugtatással? Akkor, amikor már több száz forradalmárt agyonlövetett. Közönyösen kivégeztette Nagy Imrét és társait. Akkor, amikor már kétszázötvenezer száműzött elhagyta Magyarországot. Akkor, amikor nagyvonalúan megbocsátott magának, és fejet hajtott a szovjetek előtt. Nem volt más lehetőség? Úgy látszott, hogy volt. A régi hazudozások méregcsöppjeit csepegtette bele a *haza poharába*.

Idézzük csak föl újra legendás mondatát: *Aki nincs ellenünk, az velünk van!*

Először is sántít a tetszetős kijelentés igazsága. Ugyanis: aki nincs ellenünk, az még lehet mással is! Például a látszatok mögött – ő is csak az övéivel uralkodott fölöttünk. Három évtizeden át csak a látszatokat mozgósította, amellyel teljesen lezüllesztette Magyarországot. Húsz év kellett ahhoz, hogy a züllés védőgátjai teljesen eltűnjenek, s helyükön mocsarak zöldjét süthesse a Nap.

Rágalom? Sajnos nem az! A Kádár-rendszer „szabadabb” levegője mára fertőzte meg igazán a fák törzsét, a fák gyökerét, a fölfelé szálló párát, az emberi szívet, az emberi agyat, és akinek csak fél szeme van, azzal is rémülten pislog: mi lesz velünk, mi lesz az elgyengített magyarsággal?

* * *

Nem igazolhatja az embert semmiféle tetszetős igazság, csak az, amely másokéval is összhangba hozható.

* * *

Megfakult jegyzeteim között olvasom, hogy nagy történetírónk, Szekfű Gyula, bizonyára Habsburg-rokonszenve miatt, két évig hazánk nagykövete volt Moszkvában. 1946-tól '48-ig. Hazajövele után történelmi és politikai tapasztalatai alapján arról beszélt valakinek, hogy ha török, ha szakad, el kell fogadnunk a Szovjetuniót. Meg kell találnunk azt a stílust, azt a magatartást, amellyel elnyerhetjük nagy szomszédunk bizalmát. A kérdező – zavarában – még arról kezdte faggatni a volt nagykövetet, hogy a török hódoltság nyomásához viszonyítva meddig csücsülhet rajtunk az új birodalom? Ez a véres provokációkkal magát eltakaró birodalom?

Állítólag Szekfű Gyula azt jósolta, hogy legalább addig, ameddig a török.
Lám, a megkérgesedett gondolat sosem adhat jó tanácsot nekünk.

* * *

Milyen érdekes, hogy Németh László folyton pörösködött Szekfűvel, pedig rop-
pant tudása előtt mindig kalapot emelt. Dicsérte, tisztelettel tusakodott vele, de
ha az értelem és a történelem emberfölötti tűzfényénél meglátta benne a csontozatot,
arra gondolt, hogy egyik-másik csigolyája mégiscsak labanc eredetű.

* * *

Valamilyen diákkori olvasmányomból ragadt bennem egy könnyen megjegyezhető
mondat: *Akié a múlt, azé a jövő.* Olyan pofonegyszerű volt a meggyőződés,
mint a kétszer kettő.

Ma már minden ilyen meggyőződés kezd elhalványulni bennem.

Elhalványulni? Inkább kihalni belőlem, mivel a valóságkömpölygő idő ereje ki-
törli belőlünk az emlékezést.

* * *

Emlékszel? Vettél egy Trabantot, s ez az esemény elsodorta a világtörténelmet!

